

In de Zaanstreek hebben allerlei uitvindingen het levenslicht gezien. Dat krijg je, in het oudste industriegebied ter wereld, tot op de dag van vandaag een streek vol bedrijvigheid. In deze serie presenteren we de leukste en nuttigste uitvindingen die aan de oevers van de Zaan zijn gedaan. Aflevering 11: radiodistributie.

Zaanstreek

Zaanstreek

Zaankanters gaven ons allen de radio

Willemien Schenkeveld

Koog aan de Zaan * Dat al voor de Tweede Wereldoorlog talloze Nederlanders aan de radio gekluisterd konden zitten, is dankzij het technisch vernuft van een aantal Zaankanters. Samen vonden zij de radiodistributie uit.

In de jaren twintig van de vorige eeuw begonnen de KRO, de NCRV, de VPRO, VARA en AVRO uit te zenden. Mooie muziek, hoorspelen, pauselijke toespraken, nieuwsberichten en uiteindelijk ook gezellige familieprogramma's. Het kon niet op. Maar denk niet dat de luisteraars al dat moois via een echte radio ontvingen. Wel nee, die was veel te groot en te duur. In deze pioniertijd bestond een radio-installatie uit een hoog geplaatste antenne van liefst 10 tot 25 meter lang, een aardleiding, een radio-ontvanger, een luidspreker, een anode batterij en een accu van 4 Volt. Alleen een behoorlijk handig iemand kon zo iets bouwen.

Hembrugarbeider

Volgens het Handboek voor radiocentrales uit 1940 was het 'een enthousiast toestelbezitter-experimenteerder' ergens in de Zaanstreek die halverwege de jaren twintig op het idee kwam zijn burens te laten meegenieten. Met een lange draad sloot hij eerst één buur, later nog vijf straatgenoten aan op zijn eigen ontvangstinstallatie. 'De aanleg werd gemeenschappelijk verricht door een timmerman, een betonwerker, een Hembrugarbeider en een stukadoor.'

Was deze 'experimenteerder' Lambertus Gerardus Fust uit Zaandijk? Zijn neef Gerbrand Fust is daar eigenlijk wel van overtuigd. „Mijn vader vertelde eens toen ik een jaar of 16, 17 was dat zijn broer, toen nog wonende op de Lagedijk te Zaandijk, de eerste in Nederland was met radiodistributie”, vertelt Fust. „Op 15 februari 1917 behaalde mijn oom zijn diploma elektrotechniek aan de ETS te Amsterdam. In 1924 was hij 27 jaar.”

Toch is de algemeen erkende hoofdpersoon van de eerste dagen van de radiodistributie een andere Zaankanter: Janus Bauling uit Koog aan de Zaan. De 17-jarige HBS-er bouwde in 1924 een ontvangstinstallatie en verbond die via een lange draad met alle burens in de straat die daar vijftig cent per week voor over hadden. Op 16 April luisterden de abonnees mee, toen vanuit de St. Bavo te Haarlem de Mattheüs Passion werd uitgezonden. De centrale-radio-omroep was geboren.

Draden

Nu ging het snel. Op 30 April 1924 vroeg Bauling vergunning tot het spannen van draden over de Stationsstraat, de 2e Stationsdwarsstraat en de Jan de Wittestraat 'van tenminste 10m. hoogte t.b.v. Radio telefontie'. Eind 1926 had zijn Eerste Nederlandse Radio Centrale al 500 luisteraars. Ook in Wormerveer en Zaandam richtte hij filialen op en vervolgens vroeg hij vergunningen aan in Alkmaar en Rotterdam. Vele andere ondernemers volgden zijn voorbeeld. Ook richtten steeds meer gemeenten eigen radiodistributiebedrijven op, die platenprogramma's en andere uitzendingen verzorgden. Kort voor de oorlog telde Nederland bijna duizend radiocentrales met in totaal 411.000 abonnees. Ze genoten: het geluid was glashelder en de kosten laag. Ook in het buitenland verspreidde de draadomroep zich. Janus Bauling liet in België en Engeland - onder meer in Londen - draden spannen. Toen hij zijn Britse filialen later verkocht, kon hij van de opbrengst 29 huizen kopen.

'Een onbekend mensch'

Maar terug naar de oertijd. Er blijkt nog een derde Zaankanter te zijn, naar wie misschien wel de grootste eer dient te gaan. In 1942 stond in het tijdschrift PTT-Klanken een necrologie van P.C. van Leeuwen, die 'als onbekend mensch in Zaandam ten grave werd gedragen', maar die in de allereerste begintijd talloze technische problemen had opgelost voor

Janus Bauling

Adrianus Leendert Bauling (Koog aan de Zaan 1906 - Deventer 1974) begon in 1924 als 17-jarige de eerste draadomroep. Vier jaar later verhuisde hij naar Deventer. Daar begon hij een zweefvliegtuigfabriek en werd zelf vlieginstructeur. Na de oorlog richtte hij een bedrijf in celluloseverwerking op en werd hij wethouder.

De technische dienst van de Eerste Nederlandsche Radio Centrale in 1930.

Bauling. Hij was 'een eenvoudige jongen, die een grote liefde had voor het vak', 'een echte uitvindingsnatuur' die niet kon ophouden met zoeken: 'talrijke malen werd het 's morgens 3 of 4 uur voor hij zich ter ruste begaf.' De pioniers van de radiodistributie hadden, aldus de auteur, aan deze jong gestorven Zaankanter 'onzegbaar veel te danken'.

PTT

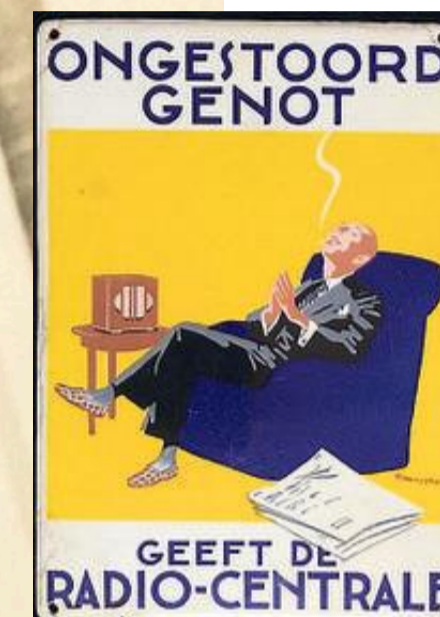
Eind 1940 kwam een einde aan de wirwar van particuliere radiodistributie-centrales. De Duitse bezetter besloot tot nationalisatie. Zo bleef het: na de oorlog gaf de Nederlandse regering de distributie in handen van de PTT. De naam werd gewijzigd van Radio-distributie in Draadomroep, omdat het woord 'distributie' door de oorlog een negatieve klank van schaarste had gekregen. Tot in de jaren zestig was de draadomroep van groot belang. „Ik

groeide op met draadomroep sinds op een dag, begin jaren vijftig, een meneer van de PTT een keuzeschakelaar en een luidspreker bij ons thuis aan de Meidoornstraat in Zaandam monteerde. Vanaf dat moment nam het bronskleurige kastje een centrale plaats in de huiskamer in", herinnert bijvoorbeeld geboren Zaankanter Martin Rep zich op zijn website. „De geluidskwaliteit van de Draadomroep was uitstekend. De ontvangst was storingsvrij.” En zo genoot het hele

gezin van spannende hoorspelen als Sprong in het Heelal en Paul Vlaanderen en de commentaren van G.B.J. Hiltermann. Maar de tijden veranderden. De leverkleurige boxjes van de draadomroep werden vervangen door teakhouten radiotoestellen met glanzende knoppen. Want de FM-radio kwam op. En die won het al snel. „Het kastje had een gigantisch nadeel: er konden niet meer dan vier zenders mee worden ontvangen”, herinnert Rep zich. „Dat

waren Hilversum 1 en 2, en twee wisselende zenders uit het buitenland, waaronder steevast een station met klassieke muziek. Bij vriendjes uit de klas hoorde ik vreemde, harde, ritmische muziek met Engelse commentaarstemmen. 'This is Radio Luxembourg, your station of the stars', zeiden die. In de huiskamers van die klasgenoten stonden sierlijke apparaten met ivoorwitte druktoetsen. Er zat een venster op met een wonderlijk groen licht, en ze hadden een be-

reik van Praha tot Beromünster, al had niemand een idee waar die zenders stonden. De Draadomroep kon dat allemaal niet. Zo langzamerhand begon ik het kastje aan de muur een suf ding te vinden.” En dat vonden steeds meer mensen. Op 31 januari 1975 was het over en uit met de draadomroep. Bronnen: het artikel van Gerbrand Fust op de website van de Historische Vereniging Koog-Zaandijk, Martin Rep.nl, Delpher.nl.

Een eigen radio was veel te groot en te duur

FOTO GEMEENTEARCHIEF ZAANSTAD